

ISSN 0350–185x, LXIX (2013)
UDK: 811.163.41'282.3(497.115) ; 811.163.41'342.8
ID: 199306764
DOI: 10.2298/JF11369401M
Примљено: 4. марта 2013.
Прихваћено: 5. априла 2013.
Оригинални научни рад

РАДИВОЈЕ М. МЛАДЕНОВИЋ*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

ЛИНЕАРИЗАЦИЈА ПРЕДИКАТСКОФРАЗНИХ ЕНКЛИТИКА У ГОВОРИМА ЈУЖНОГ КОСОВА И ЈУЖНЕ МЕТОХИЈЕ**

У раду се разматра линеаризација глаголских и заменичких енклитика које су морфолошки или синтаксички везане за предикатску фразу (предикатскофразне енклитике) у призренско-јужноморавским говорима јужног дела Косовске и Метохијске котлине.

Тежња ка проклитизацији предикатскофразних енклитика довела је до елиминације базичног правила словенске линеаризације о постфронталном положају енклитике, па енклитике могу бити на самом почетку клаузе у говорима оба анализирана ареала.

Преобликовање наслеђене линеаризације у јужнокосовском и јужнометохијским говорима ишло је ка јачању синтаксичког / синтагматског принципа, који се остварује кроз груписање енклитика око синтагматског центра. Јачање синтагматског принципа довело је или до одсуства варијантности у кластерима, или је варијантност сведена на минимум.

Промена наслеђених принципа линеаризације предикатскофразних енклитика у раду објашњава се контактом са линеаризацијом несловенских контактних језика, али и линеаризацијом граничних македонских говора, у дужем временском раздобљу.

Кључне речи: линеаризација, предикатскофразне енклитике, кластери, синтаксичко калкирање, јужнометохијски, јужнокосовски.

Увод

1. У прилогу се разматра линеаризација глаголских и заменичких енклитика које су морфолошки или синтаксички везане за преди-

* radivoje.mladenovic@gmail.com

** Рад *Линеаризација предикатскофразних енклитика у говорима јужног Косова и јужне Метохије* урађен је у оквиру научног пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (број пројекта 178020), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

катску фразу (предикатскофразне енклитике), у призренско-јужноморавским говорима јужног дела Косовске и Метохијске котлине. Изван интересовања остале су именскофразне и реченичне енклитике, које су – судећи према расположивом материјалу – очувале наслеђену постфронталну позицију.

Периферијски положај и контакт са другим балканским језицима, чија је линеаризација реченичних конституената другачија од словенске, имали су за последицу удаљавање од наслеђених дистрибуционих правила употребе предикатскофразних енклитика¹.

1.1. Изразита дијалекатска разуђеност ширег ареала, коме припадају јужнокосовски и јужнометохијски говори, генетска и типолошка различитост, лингвогеографски контакт са различитим језичким системима словенског или несловенског типа – били су предуслови за настанак различитих линеаризација предикатскофразних енклитика.

На територији која је предмет интересовања у овом прилогу, формирано је више призренско-јужноморавских говора знатне подударности. У сливу Неродимке и Ситнице, на југу Косовске котлине, формиран је јужнокосовски говор (ЈКГ), који се неким иновацијама удаљава од јужнометохијских, а приближава централнокосовском говору. У јужној Метохији оформљено је више говора: у градовима Призрену и Ђаковици, у Подгору, у Подрими. С обзиром на високу подударност у линеаризацији предикатскофразних енклитика, сви ови говори биће дефинисани као јужнометохијски (ЈМГ).

После протеривања српског становништва 1999. године са Косова и Метохије, на овој територији знатно је смањен број носилаца ЈМГ и ЈКГ.

1.2. Када се посматра линеаризација морфосинтаксичких енклитика балканословенског ареала, уочава се да се у централном, северозападном и источном делу боље чува старије стање у линеаризацији, док југ познаје више иновација (Собољев 2003: 94–107).

Овакав распоред словенских ареала је начелан, пошто су наслеђени принципи словенске линеаризације енклитика унеколико поремећени у говорима различите дијалекатске припадности у Банату, у којима је – под утицајем румунског језика, дошло до знатних

¹ О правилима линеаризације енклитика у старосрпском језику в. Павловић С. 2011.

иновација, непознатих већем делу српске дијалекатске области². И овај случај, какав је и иначе у ЈКГ и ЈМГ, потврђује да је за промену принципа линеаризације у балканословенским говорима од пресудног значаја контакт са линеаризацијом несловенских контактних језика. А управо дуготрајни мултилингвизам различитог типа карактерише област Косова и Метохије и суседних области³. За формирање српских говора у Метохијској и Косовској котлини, па и садашњег типа линеаризације морфосинтаксичких енклитика, од пресудног је значаја српско-влашки контакт, са стапањем Влаха у Србе пре доласка Турака⁴.

С обзиром на лингвогеографску припадност ЈМГ и ЈКГ јужном балканском ареалу, од интереса је праћење линеаризације ових говора и линеаризације језика са којима су ови говори били у контакту у дужем временском раздобљу – са романским системом у средњем веку, арумунским, албанским у каснијим вековима. На судбину линеаризације ЈМГ и ЈКГ, али и осталих говора на југозападу Косова и Метохије, свакако је утицала и линеаризација западномакедонских и северозападномакедонских говора, који су настали у процесу снажне словенско-романско-албанске симбиозе (ИЛИЕВСКИ 1963: 84–85). Утицај говора овога типа оствариван је посредством северношарпланинских словенских говора⁵, чије се становништво вековима кретало ка низијским пределима Метохијске и Косовске котлине.

Када се иновације у српским (словенским) говорима на ширем ареалу око ЈМГ и ЈКГ упореде са линеаризацијом језика са којима су ови говори били у вишевековном контакту, са свим последицама по синтаксичку структуру које вишејезичност доноси, уочава се одређена блискост па и подударност са румунском, арумунском, албанском и грчком линеаризацијом предикатскофразних енклитика

² О значају миксоглоотије за линеаризацију енклитика говори и чињеница да је у контактним зонама са румунским језиком у банатским говорима шумадијско-војвођанског дијалекта укинута фонетско дистрибуционо правило да се енклитике као атоне речи не могу наћи у фронталној позицији (Ивић, Бошњакковић, Драгин 1997: 403–404). Попис литературе о румунском утицају на линеаризацију енклитика у српским банатским говорима в. у Симић 3. 2012: 173–174.

³ Детаљније о дуготрајном мултилингвизму у Метохијској и Косовској котлини и суседним областима в. у Младеновић 2012: 162–165.

⁴ Најкомпактнија влашка популација у средњовековној Србији била је на Косову и Метохији и суседним областима (Урошевић 1965: 68).

⁵ На северној страни Шар-планине формирана су два говора који су под мањим или већим македонским упливом – горански говор (Младеновић 2001) и сретечки говор (Павловић 1939).

(СОБОЉЕВ 2003: 94–107; БАРА, КАЉ, СОБОЉЕВ 2005: 275–277; ЈУЛИ, СОБОЉЕВ 2003: 261–264). За разумевање сродности треба истаћи да се у словенским говорима не остварује дословно пресликавање појединих модела, пошто оно и није могуће због различитих морфолошких структура, тј. различитог инвентара енклитика и клитика у овим језицима. Преузимање места заменичке односно глаголске енклитике у кластерима, међутим, очигледно је ако се на месту клитике еквивалентног глагола или личне заменице у несловенским структурама нађе енклитика у словенској. На тај начин се преузети структурни модел попуњава словенским материјалом. Попуњавање структурног модела другачијим језичким материјалом смањује али и искључује значај фонетског правила словенске структуре о постфронталној позицији енклитика, а у први план – као релевантан принцип – уводи правило синтаксичке позиције енклитике у односу на глагол.

Новом дистрибуцијом предикатскофразних енклитика ЈМК и ЈКГ, али и говори на Шар-планини, представљају посебан ареал унутар говора призренско-тимочке дијалекатске области.

Преглед грађе

2. Најзначајнија иновација у линеаризацији предикатскофразних енклитика у ЈМГ и ЈКГ је слабљење и брисање базичног правила познопрасловенске, старосрпске линеаризације и линеаризације највећег дела савремених српских дијалеката, да дистрибуција енклитика представља комбинацију фонетског (са постфронталном позицијом енклитике) и синтаксичког принципа (са позиционирањем енклитике у односу на глаголско језгро). У ЈМГ и ЈКГ старо правило замењено је новим, чије је основно начело да је место енклитике примарно условљено њеном синтаксичком позицијом, уз истовремену елиминацију фонетског принципа, који – иначе – како сведоче описи говора призренско-тимочке дијалекатске зоне, и даље важи у већем делу ове дијалекатске области⁶. Напуштање фонетског принципа у линеаризацији довело је и до другачијег интонационог наслањања енклитика на тоничну реч у односу на наслеђене интонационе блокове⁷. Ова промена имала је далекосежне последице,

⁶ Богдановић 1987: 163–170, 198; Видоески 1962: 237–238; Ћирић 1983: 73–74; Марковић 2000: 139–147, 236; Јуришић 2009: 134–150.

⁷ Расположиви простор, нажалост, не дозвољава анализу овако насталих интонационих блокова унутар клаузе.

пошто је у ЈМГ и ЈКГ унет и редослед енклитика са интонационим наклањањем енклитика на акцентогену реч, непознат највећем делу српске дијалекатске области.

Само контактено позиционирање предикатскофразних енклитика према личном глаголском облику подстакнуто је средњовековним романитетом (Павловић С. 2011: 45), а овакво позиционирање својство је и савременог румунског и албанског језика, затим бугарског језика.

Слабљење и брисање фонетског принципа у дистрибуцији предикатскофразних енклитика омогућава семантичка и синтаксичка једнакост клитике и енклитике (*њему* = *му*, *јесам* = *сам*). Приближавању енклитичких и клитичких еквивалената доприноси и одсуство највећег дела српских (словенскобалканских) заменичких и глаголских енклитика у контактним несловенским језицима. Оваква неподударност у инвентару енклитика језика у контакту у први план поставља помоћни глагол / заменицу као лексему, независно од њене морфолошке структуре, што доводи до тога да се успостави однос по принципу: заменичка / глаголска клитика + глагол (несловенски балкански идиоми) = заменичка / глаголска енклитика + глагол (словенски балкански идиоми).

3. Глаголске енклитике, као део глаголских облика, припадају предикатскофразним енклитикама. У ЈМГ и ЈКГ неке су позиционирани увек испред основног глагола, неке су претежно испред основног глагола.

3.1. Доследно испред основног глагола налазе се *ће* у футуру I и *би* у потенцијалу. Стабилизацији доприноси довршен аналитизам у овим личним глаголским облицима, са *ће* и *би*, који су – без морфолошких разновидноста условљених лицем и бројем – само ознака за обележавање глаголског облика.

- а) *Ч'[e] њдем ч'е ти уловим рибџе, ч'е њоч'не, ч'е сџди тџмо дол'е; Штџ ч'е јџв џни, ч'е јџм и јџ. Нџ ч'е умрџмо; кџфу ч'е њџјџмо, ч'е идџмо у Богословџу, слџму ч'е њроснџмо, ч'е те уџџџив^ф ЈМГ;*
ч'е џџџднем, ч'е свџрим двџ кромпџра, и ч'е јџм, кџкџ ч'е га дџнесем мрџтво, ч'е њлџч'им, а ч'е гџниш, ч'е сџкрџџе, Бџжџч' ч'е бџџне сџг, ч'е џџџдне у бџре, ал ч'е смџџе пџсле, нџшто ч'е јџмо ЈКГ.
- б) *Тџко џна би њрџч'џла, кџд би дџшла џвеч'ер, тџј би њзџл'е л'џба, кџд би дџшла, тџко би дџнџла дџма, би се јџнџл'е ми на в'ртџшку, тџко би бџџџе џбџч'џи, би дџшл'е да мџгл'е, би њосџдџл'е куд нџс ЈМГ;*

би оїїшла да жівим долéко, би мóга да ми донéсе, би косіја и ја, би шіла за сéбе, и ті би мóга, и ті би имáла стрá, би їрeбáло да рáди, кад би сe'áла попріке ЖКГ.

3.2. Енклитика помоћног глагола „јесам“ у потврдног перфекту најчешће је проклитизована. Присуство постглаголске позиције глаголске енклитике потврђено је нешто већим бројем примера у ЈМГ него у ЖКГ. Највећи део примера са енклитиком у постглаголској позицији упућује на то да је оваква употреба средство за истицање у наразији. Однос маркираног / немаркираног сведочи о сусрету старе и нове тенденције у дистрибуцији енклитика глагола „јесам“. Дужи опстанак постпозитивне позиције ове енклитике може се довести у везу са морфолошки обележеним облицима помоћног глагола у перфекту, али и чињеницом да је фонетски принцип стабилан у контактном севернометохијском говору (Букумирић 2003: 262–264).

а) *Сам ішла невéстом⁸, сэм осїанáла сэс крáву, смо імáл'е црепúље, смо ч'úле што се удесїло, сэм обањáла дéцу, смо давáл'е рукавeде, ја сэм імáла, додол'їце смо игрáл'е; Кэт сэм се удáла, сэм забрáила; Тол'їко годїне смо живeл'е, смо се мешáл'е; Куд óца сэм седáла, сэм ч'екáла мóмка; и ја стáра сэм се исцїл'éла тúја; Мї п'рво кэт смо їобегнáл'е, смо издонéл'е дéцу; Сэм пуштїла и стóку; Е, тэд' сэм искáла да полúдим, и сэм плакáла* ЈМГ;

сам му рeка за њeга, сам родїла сїна, сэм исцїрeса слїве, си дарїла дáре, смо носїле за на свáдбу, сїе їокуїувáли стáнове, сїе їобeгле о[д] терорїсте, сїе носїле до рeке, и ја сам мóга, кат сам оїїшa доле, да сам обúка, и сам їорáса, и сам држáла, ја сэм бїла удáта, кат сам ч'увáла, ті си исїeка, бэш си оїїшa, мї смо носїли, свїње смо ч'увáле, поред рeке смо бїле, вї сїе мóгле, и кáко сїе мóгле, и вї сїе їобeгли ЖКГ.

б) *Кэт сэм се удáла, морáла сэм да се описмéним; ал'и забрáила сэм тóј, лúшaла сэм по сокáце, удáла сэм се; Имáл'е смо óвде код мúжа ми, імáл'е смо ч'éзе, ішл'е смо ч'їк у Братотїн; Дóшл'е смо. Тáмо смо остїл'е свe. Нe смо могáл'е нїшто да узéмо; бóжем уложїл'е смо, седeла сэм верeна трї годїне* ЈМГ;

ч'éзе імáле смо мї, імáле смо ми и фијáкер; Божїч' славїле смо, колáч' месїл'е смо; Најeли смо се, наїїли смо се на свáдбу; імáле смо и мї да дáмо, такó брáл'е смо се по пóдруме ЖКГ.

в) Не наводе се примери из 3л. јд. и мн. потврдног перфекта, пошто из ових лица у ЈМГ и ЖКГ испада гл. енкл.

⁸ Наводи се мањи број расположивих примера, тако да број илустрација не сведочи о снази проклитизације.

4. Као и гл. енкл., и зам. енкл. најчешће су проклитизоване, независно од тога да ли је енклитика у фронталној или постфронталној позицији. Позиција иза глагола најчешће је подржана истицањем у нарацији, како је и у позицији енкл. гл. „јесам“ (в. т. 3.2.б). Више је потврда са постглаголском позицијом у ЈМГ.

Пошто ће редослед енклитика у кластерима бити разматрен у т. 6–8, на овом месту наводе се примери у којима се не комбинује више енклитика.

а) Примери са зам. енкл. испред глагола:

Гу ранил'е у ногу, ни давав м'асло; Ст'ево, ш'е изб'ил'е; К'ад ми ош'иша унук у војску, ни ш'уш'ише вија д'еца кас'ете; гу узим'а тако, ш'е дару'је, и гу скинемо, и ни ш'рич'ала, да не из'едеш куч'ич'и, б'офе ми д'онесе, да ш'и р'оди ж'ито, па ги ш'уш'иш'ал'е у б'унар; И ш'ену гу бр'цнал'е овд'ена у гушу. Гу боднал'е м'ало; и ми дадоше ј'ено арт'ич'е, и ни ви'кав, она ме гл'едала, па ш'е дару'је, св'ешто ни давал'е, они га изне'су, тако ме уд'ал'е, да ги дадеш нешто ЈМГ;

ме одведе у Свети-С'аву, ги раде она овако, га изм'уш'имо, га с'иремају, ми докрв'иле гумењач'е, га ш'уш'ише д'оле; к'ат пому'зе, га узе; гу умр'еше три, да ш'е из'еду, ниши неку-шт'ету ни дадоше, и она ме ш'исраш'ише; кад га ш'ејамо, м'ога да га задр'жи, нека ш'и с'еди, тако га зв'ашоше, да гу цел'ивају, ј'ен п'ут га ш'иш'ераш'е, кад ми р'екну, в'уци ги из'еле, т'ешко му ш'идеше, и ги ш'окр'ива, и гу уз'има, и гу скида, мама гу д'ала, и га изм'уш'имо, ш'и ш'мре ј'етрва ти ЈКГ.

б) Примери са зам. енкл. иза глагола:

Удар'ише га, ош'вор'иш' ни в'рата; И донес'оше га, б'огме. Н'емци отиш'л'е и уз'ел'е га; л'еч'ил'е не; ш'окр'ив'е га у шам'иу и одн'есе га т'амо; Уб'ише га Шипт'ари. У зас'еду га, ч'екал'е га; Ош'ерал'е ги. Т'ад отерал'е ги... Т'о ш'реш'ерал'е ги; уз'ел'е ни ст'о ком'ата, с'наа Ј'ову уранил'е гу; Т'е на л'ец'а м'ало в'укл'е гу, гу дон'ел'е ЈМГ;

Окр'еч'у га, тако прен'есу га, м'астимо га у ј'овине, поб'еже ми, ут'еч'е ми, л'аж'ала ги, дарува'ја гу, и ја ош'тави га, сл'ому га и ст'аву вино, ш'оз'ову гу, дају ш'и с'ито; Па тако узну га и носу га по с'ело, дару'је ги ЈКГ.

5. а) Заменичка енклитика – речца *се*, употребљена у различитим функцијама, у ЈМГ и ЈКГ најчешће је позиционирана испред глагола⁹.

Продад'ов т'еј ош'це посл'е. Се ш'одел' ш'исмо посл'е; се п'рска ж'ито, вил'е не се збор'ел'е, се ш'ребацува'а тако, се изб'ијем д'обро, се об'ањам па ш'идем, по м'ало

⁹ Уп. са таквим положајем ове и других енклитика у румунском језику, у коме је таква позиција уобичајена и обавезна: *se așă cu plugul; Mâncarea se pune în frigider; se povestește prin sat.*

– се уч'инише стó, да се ѿушишимо, мóј свéкар се ѿуца'а, дéца се рац'але; Па да се крóпиши, па да свé се уч'иниши гóла вóда, се крóпиш сáс вóду; би се ок-знач'ил'е, да се сéе, да се óре; Јéдан пúт се с'иáл'а на кол'éпку. Кэ́т се дóи'е о' ц'ркве, кúму се дáва по трé дáра; у недéл'у се игрáло, што се игрa по нóч'у, йма лéба да се јéде ЈМГ;

се нап'раву снóпли, се с'иéгне снóп, се ўдаде за Лáлета, се ку'ува'ло волóве, се ѿкр'и'е лéпо жéто, тéшко се обрч'але на кривíну; Рúч'но се работ'ало. Свé се работ'ало рúч'но; Обéд се нос'а тáд'. Тэ́т се нóсе грá; да се ѿкажéв, клáјси се кáжу, и тáко се живéло, камáре се звáло тó што се ўрав'ило; Кэ́т се завр'ше тó, пóсле па да се бéре грá; тáла се осуше, тó се ўрав'ило, овáко се сáс-иáви, óпце се мýзле, веч'эра се јé, кат се вр'ашише, у прóлеч' се рáсшурí ЈКГ.

б) У већини примера постглаголска позиција *се* јавља се као средство истицања, што упућује на то да је проклитизација *се* основни модел у ЈМГ и ЈКГ:

Кэ́т се ослобод'ило, дóша и жен'и'а се; Нé бíло тáко трóшак, немáло се; Вeсел'имо се, радува́мо се за Вел'йгдэ́н; Радува́мо се тóј. Пó рáно с'иремáмо се; Заравн'ило се свé; Сабéреш се у јéну л'ивáду... С'иремáл'е се јéну недéл'у нáпрет... Обúч'еш се у нóшн'у; Мí свí дигнéмо се на нóге, уйáл'и се свéч'а, с'иáви се на к'рвáјч'е мáсло, рукавица нап'уни се сáс жéто; Кэ́т се стáви сóвра, уйáл'и се вáмо свéч'а на сóвру; Ако се узíма косе, тó кáже се од нáпрет; Поменáло се а не вр'ашило се; Пролази́ло се; Игрáло се. Йшло се у Дóм; Á йáл'иф се кúч'е ЈМГ;

Пóсле скр'иу се јáјца, па и мáло с'ирен'е додáе се... И кáко се запеч'у'е ... Са сáч' зайéч'е се; И сáмо се окрéне кóн', окрéне се рáло овáко; дес'ило се више пúта, бóгами; уйáлиу се жéне, па не см'у јáдне; уч'ину се трé гóдине; раз-дн'ило се, род'ило се сúnце („свануло је“); ѿодáвисмо се у вóз, умор'ила се играу'ч'и, сáкрила се у куч'у ЈКГ.

6. У позиционирању енклитика у кластеру /*йом. гл. + зам. енкл.* (+ глагол)/ уочава се тежња ка проклитизацији енклитичког блока. У футуру I енклитички блок је увек испред основног глагола, чиме се остварује корелација са доследним положајем *ч'е* испред основног глагола (в. т. 3.1.а). Поред знатне стабилизације проклитизације енклитика у перфекту и потенцијалу, у ЈМГ и ЈКГ потврђени су и ретки примери са енклитичким блоком иза глагола. Без обзира на место кластера у односу на глагол, енклитике остају у истом редоследу (Јá сам му рéкла / Сам му рéкла / Рéкла сам му).

Сам йи́и йомеч'áла свé, смо ги осей'ил'е, сáм ги извади́ја óвце, смо му давáл'е рукавéде, рíбе сáм йи́и донé'а, дóкл'е сáм гу имáја, ти си гу изéла, ац'а-Бóш-ко смо га викал'е, јá да сáм гу бíла дéте; ч'е му вíкне јéна жéна, тóј ч'е ги йрич'ам, óна ч'е ни зайóвéда; óна би му йрич'áла, а óн би не осий'ја, би ми се ожен'и'а,

дóшила сэм ги на гóсти, ш́урáа сэм ги јá, обавéзно викáл'е смо га кúма, намазáла сэм му тóј ЈМГ,

смо ги крстувáле дéцу, рúч'ак смо га звáле, смо га викáле нагрч'áње, а смо га гурáле у нíзове, коломбóч' смо га сé'але, псé смо ги звáле мí, бúди сам га рани́ла, Котóрч'евич' сам се ÷резивъáла девојком, на во сам гу видéла; ч'е ме излáже, ч'е гу кáжем, ч'е излáмамо на пúт, свé ч'е ги кáжем, сáк' ч'е гу целíва; би ми казáа, би гу дáа, штó би ми дáја, и вí би ги ч'инели, би ги однéла и нýма, би му мéла по обóру,

йомúзла би ги, йења́ле смо му снóпове, разданíле смо се такó ЈКГ.

7. У негираним исказима опстаје редослед енклитика из потврђених, са одричним речцом испред енклитичког низа /не + зам. енкл. (+ глагол)/. Нешто мало примера са негацијом уз глагол потврђено је у ЈМГ.

Линеаризација /не + зам. енкл. (+ глагол)/ карактерише шири словенско-несловенски балкански ареал¹⁰. У јужном делу призренско-јужноморавског дијалекта таква линеаризација је стабилисана (Белић 1905: 402–403; БАРАКТАРЕВИЋ 1977: 293; БАРАКТАРЕВИЋ 1977а: 300–302; Ђуровић 2000: 129), а има је и изван ове области, у говорима у којима је дошло до српско-румунског контакта (Симић 3. 2012: 174).

Синтаксичко калкирање није морало бити остварено само према румунском моделу (*ni-l* shema „не га зови“), пошто се интерполирање заменице између одричне речце и основног глагола среће на ширем балканском простору – како сведочи дијалекатски материјал – у македонским, бугарским, албанским, грчким пунктовима (СОБОЉЕВ 2003: 96–99). Исто је и у арумунском говору Пинда (*nu lu-a 've-m^u*, *ni mi dip 'unu*; БАРА, КАЉ, СОБОЉЕВ 2005: 276).

Приближавање негираних конструкција огледа се како у акцендовању одричне речце *не* и онда када она није траг сажетог одричног глагола *неје/није*, тако и у интерполирању заменице између одричне речце и помоћног глагола у одричној копули /не/ни + зам. енкл. + глагол/. Тежња ка проклитизацији морфосинтаксичких енклитика које ће се наћи уз глаголски центар доприноси позицији одричне речце испред синтаксичког блока, пошто одрична речца негира истинитост читавог блока.

а) Примери са линеаризацијом уз просте гл. облике, потенцијал и футур I:

¹⁰ Уп. са редоследом у румунском језику: *ni-l* shema „не га зови“, *ni-mi sprine*, *ni-i da*, *n-o iubea*.

Не ги поновујем, оми не ни давав, а муј не ми каже; не ч'е му уземо са'н'е, не ч'е не изедеу; не гу зл'едај двапут, ни семе не ни остиа', оџце не ми донесе, не гу џогина муј^м, док не ши позове нико', да не ми искоч'иу, ако не ши врашимо, да не ши прескоч'и, не ми дои'е отац, не ми дадоу, понапре не му беше добро, синови не ч'е имаф; не би оишил'е, да не би било тако, Муш-тиште не би било протерано ЈМГ,

не се врач'ам у род, не ши нуду с раки'у, не га мрзе то, не ми иражеше паре, не га иштерју, да не ши остиане, ако не га иушиши, ви не би дошле, кум не се иушиша, а саг не ми седе она кути'ица, не гу ие'ч'у ни сузе, они не би киеле да не каж'аву, по не би знала од мене, не ч'е гу кажем ЈКГ.

Примери са негацијом уз глагол потврђени су у севернијем делу јужне Метохије. Ови примери могу бити траг дужег опстанка старије линеаризације под утицајем севернометохијских говора:

А како да ги не однесе, затвори врата да ги не иушиши, да му не каже за тој, нико' ши не дира, никој ништо ши не каже ЈМГ.

Речца не у оваквим примерима није акцентована.

б) Линеаризација у 3л. јд. и мн. перфекта

У 3л. јд. одричног перфекта остварено је сажимање *неје/није* у *не/ни*, са ширењем овако добијеног облика и у 3л. мн. Зам. енкл. остаје на месту на коме је и иначе у примерима са несажетим помоћним глаголом у 1. и 2 л. оба броја.

Овде треба истаћи да је у ЈМГ стабилизација *не* од *неје/несу* довршена, док је у ЈКГ ситуација сложенија, пошто се напоредо срећу *ни/не* и *није/неје*, с напоменом да је у 3л. мн. перфекта продро и облик *није/неје*¹¹. За разумевање везе у процесу преобликовања одричног перфекта у ЈМГ и ЈКГ, треба навести чињеницу да се пун одрични облик помоћног глагола у ЈКГ јавља у перфекту у коме нема интерполације зам. енкл. између елемената перфекта (дивојка *ни'е носила*, краве *ни'е давале* млеко), док је услов за присуство сажете форме у овом говору интерполација зам. енкл. између негације и глаголског придева. У ЈМГ таквог двојства нема.

Она не се крила по путу, Лаза не га имело, нико' не ши рекнаја, не ми бија муј, не му би'а баш брат, Лазарице не се славило, син не ши радија, не му одило, сестра не гу се удала, не га видела младица, ни јено не га родила, не ги носила ништа; не не иушч'ал'е, Шиптари не не убил'е, ни сестре не му зборив, дeвeри не гу донеле дар, не гу заи'аи'е, не му однел'е, не ми дошил'е ЈМГ,

никат ни гу вик'а на име, она ни му родила, ни гу иребало да рац'а, ни му давала мама, у ч'ерке ни се мешала, никат ни га рекла, ако ни ши сшаса'а, да

¹¹ Више о овоме в. у Младеновић 2012 а: 454–459.

ни ти се исїека, не ми река, не га доїла, нікат не гу викаїа, ако не ти сїасїа, да не ти їо може, не гу инїересувало, ни ми долазила, сестра ни ми се удала, да не ми га україа неки, наше ни ги шарале, стрїцу ни му їраїале дїца ЖК.

Оваквој линеаризацији у оба говора прикључује се и *не*, које – у додуше другачијем синтаксичком склопу – алтернира са *немој(їе)* + да: *Не гу муч їїїе, не ги оївараїїе* ЈМГ, *не му оноди, не ги їеїаїїе* ЖК.

7.1. Линеаризација предикатскофразних енклитика са негацијом у 3л. јд./3л. мн. пренета је и у конструкције са копулом „нисам“:

Не ми је зор да ўзем, не ми било за мўку, не ми је болна маїи, тебе не ти је доста, не му су добре дїца, не ми су удадене овї старїе, не ми је за ч’удо, ка да не му је брат, он не ми је кўм, не му су одељаци ЈМГ,

тебе ни ти је жао, она ни гу је жао, ни ми било стра, не ни је лошо, мене не ми је маїи стан, и не му је стработа, ка ни ми је тў маїка, ни му је їме Тобїца; не ми су познате, он не му је брат, а она – ни гу је брїга ЖК.

У ЈМГ, уз одричну заменицу *ниїїїа*, забележени су и ређи, факултативни примери без интерполирања заменице између негације и помоћног глагола:

Море, ништа ми неїе; ништа му неїе како паїа; како могло, ништа ги неїе.

И у оваквим конструкцијама основни модел је *Ништа не ми је...*

8. У кластерима са помоћним глаголом и двама енклитикама, потврђена је линеаризација /їом. гл. + даїїивска енкл. + акузаїїивна енкл./, својствена српском дијалекатском ареалу, а која упућује на редослед појављивања заменичких енклитика у српском језику. Могућност фронталне позиције енклитика подразумева и присутност линеаризације типа *Сам му га* показала.

Јодва сам му га донїла; па си гу га ч’увала дїте, па си гу га ранила, па си гу га оженила; би му га дала, би му гу наїраїл’е куч’у, ч’е ги гу исїл’їїїем, смо му гу їожњеїе, сїїе му гу дал’е, и њему би му гу узїа ЈМГ,

ја сам му га їоказала, и смо му ги їомўзле бпце, смо му гу однїле, па смо му гу ч’ували, ал сїїе му ги однїле, свї смо му гу наїравили; ч’е му гу їокаїем; ја би му гу узїла, мї би му гу раниле ЖК.

9. У оба анализирана говора уз императив зам. енкл. може бити у контактної препозицији односно постпозицији. Чешћи су примери са проклитизацијом енклитике. Када је императив употребљен

као модус, зам. енкл. је чешће испред глагола, док је уз приповедачки императив нешто више потврда са зам. енкл. иза.

Да проц'ew у теј путіне, дал'еко бiло, *ушiеџај ги* трi жене, *исеч'и ги* сiсе, *шiури ги* у уста; *однеси гу* на воду *обанџај ги*; Па ја *изнеси ги* тамо, *одвој ги* добро, *кажи му*; тамо *гу скини*, *офце ми донеси*, *ги сiрeми* и н'и, *ни дои'и* на славу ЈМГ,

Кажи му; *иомогнише му*; *иокосише гу* л'иваду, *усирише га* млеко, *исиружи му* се на пут, и он – *баци гу*, *дрш се* за столице; *Зач'и гу*, *ири'и гу* и не *гу дирај*; *ги иомеши* обор, *ги ширажи* док не нац'еш, *ги иокани* с ракију, ти *му наздрави* ЈКГ.

9.1. У дводелном императиву зам. енкл. налази се у двама позицијама: иза другог глагола или испред другог глагола. Овакво двојство у корелацији је са позицијом зам. енкл. у једноделном императиву.

Иди му однеси до куч'е; *идише ги кажише* за недељу; *иди сабери гу* траву; *иди наирави му* вољу ЈМГ,

иди, *житија*, *ми донеси*, *иди му кажи*, *иди иушти ги*, *иди ошвори ги* врата, *иди оиери га*, *идише га донесише* сено ЈКГ.

10. Ограничени простор не дозвољава могућност детаљнијег разматрања употребе зам. енкл. у удвојеним формама које чине /зам. енкл. и зам. клитика/именица/.

Удвајање слободног датива и слободног акузатива нешто је чешће у ЈМГ него у ЈКГ. Редупликација зам. енкл. и клитике нити је доследна нити је честа. Уколико има редупликације, онда се најчешће удвајају зам. енкл. и именица. Иако има више модела линеаризације, зам. енкл. се скоро увек налази уз глаголски центар.

И да *ги склониш* онe гребене, *ил'ач'кал'е ги* овце, *он ги даја зор* женама, *гурнаја ги* жене, *однесемо гу* додољицу у јену воду, *му гу изела меч'ка* краву; да *ги гу оиерим* шерпу; *однеси ги* брач'има; а до[к] *ги сиремиш* н'и, *му кажем* н'ему, и *оил'ач'кал'е га* н'ега, *однел'е гу* код лекара н'у ЈМГ,

а *Милана га* шера, *моје свекрве гу* крсија децу, *двоицу ги* узоше, *му даш дар* деверу, *дивојку гу* узну под руку, *ги срија* орасе, *гу однесоше* Милку, *он ги гура* жене; *дај ги* децама; *њему да му дају*; *после мене ме узеле*, и они мене ме дале, *га доч'екале* њега добро, *мене ми* иошекоше сузе ЈКГ.

Закључак

11. У ЈМГ и ЈКГ линеаризација предикатскофразних енклитика показује изразиту сличност. Смањење броја могућих варијација,

најчешће на један модел, механизам је који и иначе постоји у срединама дуготрајне вишејезичности.

Предикатскофразне енклитике – заменичке или глаголске – позиционирају се непосредно уз глаголски центар реченице, тежећи да се избегне тонична реч између енклитике и глаголског центра.

Изразита проклитизација предикатскофразних енклитика елиминише базично правило словенске линеаризације о постфронталном положају енклитике, доводећи енклитике на сам почетак клаузе у оба анализирана говора.

Преобликовање наслеђене линеаризације у ЈМГ и ЈКГ ишло је ка смањењу значаја фонетског а јачању синтаксичког / синтагматског принципа, који се остварује кроз примарно груписање око синтагматског центра. Јачање синтагматског принципа довело је или до одсуства варијантности у кластерима, или је варијантност знатно редукована.

Ремећење основног модела позиционирања зам. и гл. енкл. испред глаголског центра најчешће је маркирано потребом за истицањем. Овако мотивисано постпозиционирање говори да је примарни принцип, заправо, проклитизација енклитика.

11.1. Линеаризација морфосинтаксичких енклитика у ЈМГ и ЈКГ део је низа маркантних особина, које ове говоре, заједно са централнокосовским говором, издвајају у посебан метохијско-косовски поддијалекат у оквиру призренско-јужноморавског дијалекта.

Цитирана литература

- БАРА, М., Калъ Т., Соболев А. Н. *Южнорумынскиј говор села Турья (Пинд). Синтаксис. Лексика. Етнолингвистика. Текстъ.* – Bara M., Kahl T., Sobolev A. N. *Die südaramuische Mundart von Turia (Pindos). Syntax. Lexik. Ethnolinguistik. Texte.* München – Biblion Verlag, 2005.
- БАРЈАКТАРЕВИЋ, Данило. „Говорне особине Гњилана.“ *Дијалектџолошка исџраживања.* Приштина: Јединство, 1977, стр. 11–135.
- БАРЈАКТАРЕВИЋ, Данило. „Прешевско-бујановачка говорна зона.“ *Дијалектџолошка исџраживања.* Приштина: Јединство, 1977а, стр. 300–372.
- БЕЛИЋ, Александар. *Дијалектџи исџочне и јужне Србије.* Изабрана дела Александра Белића. Девети том. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1990.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. „Говор Алексиначког Поморавља.“ *Срџски дијалектџолошки зборник XXXIII:* стр. 1–302.

- БУКУМИРИЋ, Милета. „Говори северне Метохије“. *Српски дијалектолошки зборник* I: стр. 1–356.
- ВИДОЕСКИ, Божидар. *Кумановскиот говор*. Скопје: Институт за македонскиот јазик, 1962.
- ЂУРОВИЋ, Радослав. *Лейнички говорни тип*. Врање: Филолошки факултет Приштина, 2000.
- ИВИЋ, П., Бошњакловић, Ж., Драгин Г. „Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови.“ *Српски дијалектолошки зборник* XLIII, 1997: стр. 1–584.
- ИЛИЕВСКИ, Петар Хр. „Прилог кон хронологијата на еден балканизам во македонскиот јазик.“ *Македонски јазик XIII–XIV*, кн. 1–2, 1963: стр. 67–85.
- ЈУЛЫ, Джелал (Xhelal Ylli), Соболев, Н. Андрей. *Албанскиот гегскиот говор села Мухурр (краина Дибър). Синтаксис. Лексика. Етнолингвистика. Тексти*. München – Bibliion Verlag, 2003.
- ЈУРИШИЋ, Марина. *Говор Горње Пчиње (гласови и облици)*. Монографије 6. Београд: Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 2009.
- МАРКОВИЋ, Јордана. „Говор Запања.“ *Српски дијалектолошки зборник* XLVII, 2000: стр. 7–307.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Говор шарпланинска жупе Гора.“ *Српски дијалектолошки зборник* LXVIII, 2001: стр. 1–606.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Пасивне конструкции метохијско-косовских говора призренско-јужноморавског типа.“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LV/2, 2012: стр. 153–167.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. „Преобликовање 3л. јд. и 3л. мн. одричног перфекта актива у призренско-тимочким говорима Косова и Метохије.“ *Језици и културе у времену и простору. I. Тематски зборник (уредник проф. др Снежана Гудурић)*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, 2012а: стр. 453–461.
- ПАВЛОВИЋ, Миливој. „Говор Сретечке жупе.“ *Српски дијалектолошки зборник* VIII, 1939: стр. 1–352.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. „Дистрибуција енклитика у старосрпским повељама и писмима XII и XIII века.“ *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LIV/2, 2011: стр. 31–52.
- СИМИЋ, Зоран. „Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша.“ *Зборник за филологију и лингвистику* LV/2, 2012: стр. 169–181.
- СОБОЉЕВ, Андрей. *Малый диалектологический атлас балканских языков. Пробный выпуск* (под редакцией А. Н. Соболева). München: Bibliion Verlag, 2003.

- Ћирић, Љубисав. „Говор Лужнице.“ *Српски дијалектолошки зборник* XXIX, 1983: стр. 7–119.
- УРОШЕВИЋ, Атанасије. „Косово.“ *Српски етнографски зборник, књига LXXVIII. Насеља и њорекло сџановнишџива*, књига 39. Београд, 1965. Приштина: НУБ „Иво Андрић“, Београд: Завод за издавање уџбеника и наставна средства, 2006.

Résumé

Radivoje Mladenović

LA LINEARISATION DES ENCLITIQUES LIÉS AU PRÉDICAT DANS LES DIALECTES DE LA PARTIE MÉRIDIIONALE DU KOSOVO ET MÉTOCHIE

Ce travail se propose d'analyser les enclitiques verbaux et pronominaux qui sont liés morphologiquement ou syntaxiquement au prédicat dans les dialectes de la partie méridionale du bassin du Kosovo et Métochie.

Dans ces dialectes, la tendance des enclitiques liés au prédicat à se grouper devant ce prédicat a pour conséquence l'annulation de la règle slave de linéarisation interdisant qu'un enclitique se trouve au début de la phrase.

La substitution de la nouvelle linéarisation à l'ancienne dans les dialectes étudiés a entraîné une absence de variabilité dans les groupes d'enclitiques, ou une variabilité réduite au minimum.

La nouvelle linéarisation des enclitiques liés au prédicat s'explique par le contact avec la linéarisation des langues non-slaves et des langues slaves de Macédoine sur une longue période.

Mots-clés: linéarisation, enclitiques liés au prédicat, groupes d'enclitiques, calque syntaxique, de la Métochie méridionale, du Kosovo méridional.